

Zieliński, Bogusław

Krize a cesty k obnově současné slavistiky

Новая русистика. 2012, vol. 5, iss. Supplementum, pp. [65]-70

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125536>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Bogusław ZIELIŃSKI
(Poznań)

Krise a cesty k obnově současné slavistiky

Abstract

The author of the present study deals with the contemporary crises of Slavonic studies searching for the new ways to their reconstruction through the introduction of new subjects and methodologies, such as intercultural studies, imagology, geo-poetics, gender studies, postcolonial studies, ethnic studies, emigration and alienation.

Key Words: Crises of contemporary Slavonic studies; new subjects and methodologies; intercultural studies; imagology; geopoetics; gender studies; post-colonial studies; ethnic studies; emigration; alienation

Krise

Krizi slavistiky konstatují různí autoři a vědci, kteří zároveň vybízejí k zamyšlení nad budoucností slavistiky jako vědní disciplíny.

Joanna Rapacka upozorňuje na fakt, že slavistika sdílí všechny problémy s literární vědou jako celkem. Ta podle badatelky prožívá krizi související s vyčerpáním možností ergocentrických metodologií a se ztrátou dosavadního místa literatury na společenském žebříčku hodnot, což je zvláště patrné v poskomunistických zemích.¹ V Polsku a jiných zemích, které se po roce 1989 staly arénou přelomových událostí, můžeme pozorovat dvě protichůdné tendence v oblasti slavistického bádání a didaktiky. Z jedné strany je viditelná tendence pokračovat ve studiu slavistiky v rámci úzkých národních filologií, což vychází určitým způsobem vstříc hlavně

¹ Joanna Rapacka, Czy istnieje literaturoznawstwo słowiańskie?, [w:] Sławistyka u progu nowego wieku. Pod red. B. Zielińskiego. Poznań 2001, s. 19.

balkánským separatismům, ale také zohledňuje ekonomické problémy v resortu vědy a vzdělávání mnoha států. Druhá tendence v realizaci slavistiky je pragmatická, související s globalizací, což se projevuje zapojováním slavistiky do okruhu srovnávacích disciplín, kulturologického studia nebo vůbec do širšího rámce teritoriálního studia. (Na tomto místě je třeba konstatovat souběžnost výskytu tradičního termínu „slovanská filologie“ a novějšího, ale expanzivnějšího termínu „slavistika“, které se objevují jako název disciplíny, název akademických slavistických institucí nebo programu studia. Termín „slavistika“ poukazuje na širší, hlavně kulturní kontext pěstování disciplíny.) Druhá tendence definuje slavistiku jako jednu ze stran opozice: filologie a/nebo kulturologie, vždy ve prospěch té druhé, neboť – dle názoru jejích přívrženců – umožňuje výzkum a didaktiku v širším kulturologickém a interdisciplinárním kontextu s lepší perspektivou pro příbuzné obory: kulturologii, dějiny filologie, sociologii filologie a psychologii filologie, přičemž nabízí komplexní obraz kulturní identity dané národní filologie.² Bogusław Bakula se vyslovuje pro koncepci, kterou definuje jako „integrální komparatistiku“, a formuluje také požadavky, jejichž splnění umožní reformu slavistiky a její vstup na pole mezikulturního a interdisciplinárního bádání.³

Krizi slavistiky můžeme pozorovat nejen v postkomunistických zemích, ale také v západní Evropě a USA. Je možné, že v západní Evropě je tato krize hlubší, protože se projevuje uzavíráním nebo omezováním organizačních jednotek (kateder a ústavů), případně jejich začleňováním do struktury literárněvědných jednotek nebo jednotek srovnávací jazykovědy, do studií obecné lingvistiky a teritoriálních nebo indoevropských studií.

Krise slavistiky se týká stejnou měrou jak institucionálně největších subjektů akademické slavistiky, tzn. rusistických jednotek, tak menších jednotek, jako jsou jihoslovanské filologie a ústavy balkanistiky, které však vykazují velkou iniciativu a kreativitu. Nejobecnější diagnóza krize slavistiky by měla odhalit následující činitele, které ji způsobují: zhroucení bipolárního rozložení sil v současném světě, hospodářský rozvoj na Dálném Východě, krize humanistiky v postmoderním světě, hospodářská recese v Evropě a také krize akademického vzdělávání.

Častým způsobem řešení krize slavistiky je rozšíření studia jedné národní kultury (nebo jednoho slovanského jazyka) na studium dvou nebo více národních kultur (nebo dvou nebo více slovanských jazyků). Tento každopádně výhodný trend naráží však na velké překážky formální povahy, jež vyplývají z organizačního rozdělení akademických slavistických jednotek. V Polsku i jiných zemích může

² Mathias Freise, *Philologie und/oder Kulturwissenschaft, Ein Beitrag zur Diskussion um die Zukunft der slawistischen Literaturwissenschaft*, „Bulletin der Deutsche Slavistik“, 2001:7. Göttingen, s. 33, 31.

³ Bogusław Bakula, *W stronę komparatystyki integralnej*, [w:] *Slawistyka u progu nowego wieku*. Pod red. B. Zielińskiego. Poznań 2001, s. 32.

Krise a cesty k obnově současné slavistiky

být studium tohoto typu realizováno v rámci jedné nebo dvou slovanských skupin, nejčastěji západoslovanské a jihoslovanské, s vyloučením skupiny východoslovanských jazyků, která – v polské akademické tradici – patří do jiné organizační struktury. Studenti mohou tedy získat vědomosti na téma dvou nebo řidčeji více slovanských národních kultur, ale takových, které jsou si velmi blízké. Zvláštní otázku představují programy studia tohoto typu, které vyžadují sumarizaci vědomostí z jednotlivých národních filologií, místo aby preferovaly interdisciplinární studium. Požadavek organizační integrace tříčlenné slavistiky/slovanské filologie ještě z mnoha důvodů nepředstavuje blízkou a žádoucí perspektivu.

Slavisté ve všech slovanských zemích se setkávají s ještě jednou okolností, která je nepříznivá pro rozvíjení bádání a didaktické činnosti v jejich disciplíně. Je to nechuť zástupců národní filologie ke společnému pěstování obou disciplín, tzn. slovanské národní filologie a slavistiky. Je zbytečné vypočítávat nepříznivé důsledky takového stavu věcí. Nastává tedy potřeba takové definice charakteru současné slavistiky/slovanské filologie, která by zohlednila nejen její vztah vůči národním filologiím, ale také kulturní kontext v širším sémiotickém modelu.

Cesty k obnově

Současná slavistika stojí před volbou oblasti a kontextu svého bádání a velkým počtem metodologií nabízených současné humanistice. Teritoriální studia, komparatistika a kulturologie představují tři proudy současné humanistiky, které nabízejí slavistice perspektivu obnovy a oživující aktualizaci badatelského repertoáru, ale zároveň mohou představovat nebezpečí vedoucí k nivelizaci identity naší disciplíny.

Cesta teritoriálních studií. Projekt teritoriálních studií bere na sebe v různých zemích odlišnou podobu, která je podmíněna badatelskou tradicí nebo vzdělávacími, organizačními a politickými činiteli a bývá definována jako „východoevropská“, „jižní a východoevropská“, „balkánská“ („balkanistická“), „komparativní“ nebo „kulturologická“ studia. Atraktivita teritoriálního modelu je dána velmi širokým badatelským kontextem, který zahrnuje, kromě filologického proudu charakteristického pro identitu slavistiky, perspektivu historickou, kulturologickou, etnologickou, antropologickou, ale především politologickou. Slabinou této cesty k obnově slavistiky je odtržení se od filologického základu, což *de facto* znamená likvidaci slavistiky jako filologické disciplíny.

Cesta srovnávacích studií. Přívrženci slavistiky založené na možnostech, které nabízí srovnávací studium, tvoří početnou skupinu. Existence slavistiky je možná – podle mínění přívrženců této cesty – v rámci nebo společně s jinými metodologickými a světonázorovými projekty: postkoloniálními, teritoriálními, genderovými nebo srovnávacími studii, kde slavistika není již sama a není ani dominující. V radikální verzi těchto koncepcí musí slavistika počítat s jinými kulturními živly

a její další existence bude realizována v sousedství různých metodologických orientací, badatelských škol a kulturních dominant, neboť – jako pokračovatelka slovanofilství 19. století – vyčerpala možnosti své existence opírající se o politickou dominanci rusistiky, o etnický instinkt a údajnou historicko-náboženskou sounáležitost. V umírněné verzi nesourodé spojení slavistiky s nabídkou komparativního studia je svědectvím další životaschopnosti slavistiky a její transformace, neboť to vlastně slavistika v několika etapách (Kundera, Ďurišin a postmodernismus) zařadila slovanské literatury do kontextu „internacionalizovaného“ postmodernizmu, podílela se na delokaci národní dominanty směrem k tomu, co je univerzální a textové, samozřejmě „globální“, ale to neznamená, že antislovanské. V konečném důsledku „postmodernizovaná“ slovanská literární komparatistika nevedla ke krizi a sebevražednému stavu současné slavistiky, ale společně s celou humanistikou stojí před náročnou výzvou popisu současného světa a současného člověka. Nestojíme tedy před problémem identity slavistiky, nýbrž spíše před základní otázkou identity a problémového repertoáru každé z národních filologií, včetně komparatistiky, která nemůže v duchu staromódního kánonu zkoumat „vztahy mezi národními literaturami“, „genetické souvislosti mezi nimi“ a „typologické závislosti“. Národní literatury, slavistika a literární komparatistika se musí vyrovnat s identickými úkoly, které jsou v globálním světě do jisté míry společné, totožné a dokonce identické, ale odlišuje je hledisko a kontext, a jejich těžiště bude přeneseno z porovnávání odlišností na diagnózu celku.

Komparatistika, stejně jako současná slavistika, stojí před výzkumnými úkoly, které zahrnují následující problematiku: 1) realizace široce pojatého výzkumu, specifiky nástrojů a perspektiv s ohledem na složitost a různorodost současného světa odpovídajícího kulturnímu zvratu, který opouští literaturocentrismus ve prospěch širokého otevření se vůči veškeré kulturní praxi; 2) revize tradičních vědeckých diskursů, neboť současná humanistika vstupuje do oblasti filozofie kultury jako odvětví interdisciplinárního výzkumu a nabízí bádání paradigmát spojících literaturu s jinými diskursy kultury; 3) humanistika rozvinula teorie, které se věnují problémům zásadním pro naši současnost (postkoloniální a etnická kritika), otázky pohlaví a sexuality (genderová kritika), otázky menšin (kritika menšin), rozmanité aspekty ženské existence (feministická kritika), problémy tzv. pátého světa (kritika e/migrační), aporie doprovázející transfer hodnot a obrazů mezi různými kulturami (kritika translologie) atp.

Cesta kulturologických studií. V těchto projektech je přítomna tendence ke stírání hranic mezi literární vědou a kulturologií nabízející oživující otevřenost hlavně vůči problematice mající společenský význam, ale zároveň zde také hrozí ztráta předmětu výzkumu a ztráta identity filologie. Nahrazení slovanské filologie vědou o Slovanech nebo připojení této disciplíny k odlišnému celku, např. středoevropskému nebo balkánskému vzbuzuje obavy, zda nezaměňujeme vědeckou disciplínu za předmět výzkumu, čímž se dopouštíme zničení specifiky filologie vůbec.

Krise a cesty k obnově současné slavistiky

Karl Eimermacher z Univerzity v Bochumi je přívržencem slavistiky, která vlastní kulturní zázemí a je přizpůsobena požadavkům současnosti. Slavistiku přelomu století a slavistiku budoucnosti je tedy možné, s odvoláním na inspiraci Eimermacherem a se zohledněním její současné a budoucí formy, charakterizovat následujícím způsobem jako:⁴

Slavistika dneška

1) slavistiku v klasickém slova smyslu (s tradičními disciplínami a spojenou s problémy z oblasti diachronní jazykovědy, obecné jazykovědy a literární vědy).

2) slavistiku v klasickém slova smyslu rozšířenou o kulturologickou problematiku dané země (divadlo, film, výtvarné umění, hudba, sociologie, politika atp.), opouštějící prvotní literaturocentrické paradigma (tím se liší od klasické slavistiky), přičemž hlas literatury je tu vnímán jako jeden z mnoha hlasů kultury v širokém humanistickém pojetí v obecném diskursu.

Slavistika budoucnosti

3) slavistiku jako interdisciplinární vědu o kultuře. Koncepce slavistiky jako interdisciplinární vědy o kultuře znamená silnou pozici metodologického pragmatismu, který znamená spoluúčast různých disciplín, metodologií a způsobů bádání podporujících slavistiku interkulturní, jako např.: imagologie, geopoetika, genderová studia, postkoloniální studia, etnická studia, studia e/migrace, odcizení (Waldenfels a jiní), studia menšin.

4) slavistiku v rámci interdisciplinární vědy o kultuře a antropologii, pěstovanou spolu s jinými disciplínami zabývajícími se totožnými nebo podobnými problémy, které se však nemohou stát doménou jednotlivé disciplíny. Takto chápaná slavistika se věnuje problémům vědomí–myšlení–jazyka–textu–kultury.

Slavistika, která míří do globálního světa

Slavistika nemůže zůstat uzavřena v rámci svého „autochtonního“ kulturního areálu, tedy Evropy, ale musí se otevřít vůči problémům globálním a univerzálním. V opačném případě slavistiku, bez ohledu na její velké zásluhy – zejména v oblasti historické a srovnávací jazykovědy a teoretických literárněvědných studií – postihne stagnace. Návrh Eimermachera je tedy třeba, podle mínění autora těchto řádků, doplnit komplementárními perspektivami pěstování slavistiky/filologie, na něž

⁴ Karl Eimermacher: Slawistik und Kulturwissenschaft in Geschichte und Gegenwart, Kulturwissenschaft-russland, Ur. W. Eismann i P. Deutschmann, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2000, s. 42–54.

upozorňuje Zvonko Kovač⁵: 1) interkulturními studii v oblasti slovanských literatur a jazyků, které by svým rozsahem měly zahrnovat tři slovanské oblasti: východo-, jiho- a západoslovanskou (interkulturní slavistika) a 2) srovnávacími slavistickými studii, jejichž základnu by tvořila národní slavistická studia doplněná bohatou nabídkou srovnávacích slavistických, jazykovědných a literárněvědných disciplín (srovnávací slavistika).

Interkulturní studia v oblasti slovanských jazyků a literatur a srovnávací slavistická studia – jako dominanta slavistických studií – nepředstavují však, jak se zdá, dostačující záruku pro zajištění identity slovanské filologie (jako disciplíny). V tomto kontextu se mimořádně důležitá zdá péče o zachování různorodé palety literárněvědných metodologických koncepcí (od fenomenologie, hermeneutiky, strukturalizmu, sémiotiky, po intertextualitu a dekonstruktivismus) tvořících kontinuitu a integritu disciplíny. Prvenství nebo převaha interkulturních nebo komparatistických studií hrozí „rozpadem“ současné slavistiky, redukcí filologie ve prospěch disciplíny, jejíž doménou je sociální komunikace, a ztrátou akademického charakteru slovanské filologie.

⁵ Zvonko Kovač, Kriza slavistike. Slavistički studiji između nacionalizma i globalizacije, w: Međuknjiževne rasprave. Poredbena i/ili interkulturna povijest književnosti. Beograd 2011, s. 412.